

- **Bilingvismus v Českých školách bez hranic a nejen v nich. Práce s bilingvními dětmi, práce s vytvořenými výukovými listy**

MUDr. Lucie Slavíková-Boucher

Na úvod trochu statistiky

Bilingvismus je celospolečenský a celosvětový fenomén.

Na světě se mluví 5000 jazyky ve 200 suverénních státech. Vědecké odhady mluví o 2/3 dětské světové populace, která vyrůstá ve dvoujazyčném prostředí.

Situace v České republice:

V roce 2012 pobývalo na území České republiky 438 000 cizinců, z toho 212 000 tam mělo trvalý pobyt, ostatní pobyt dlouhodobý (nad 90 dnů), což je 2 x více než v roce 2001. Tato čísla každým rokem stoupají.

Ve školním roce 2013/2014 navštěvovalo základní školy ČR více než 15 100 žáků – cizinců, 6 307 dětí školy mateřské a 9 147 střední školy.

V posledních 5 letech je každá desátá svatba v České republice s cizincem.

Po 40 letech uzavřené totalitní společnosti je i Česká republika pravidelně konfrontována s problematikou migrace ve všech oblastech lidské činnosti a existence; školy pak úžeji s otázkou vzdělávání žáků – cizinců, nebo přesněji žáků s odlišným mateřským jazykem než je čeština.

V Českých školách bez hranic se otázka dvoujazyčnosti dotýká všech žáků a jejich učitelů.

Vzhledem k tomu, že problematika bilingvismu zasahuje do mnoha vědních oborů – lingvistiky, psychologie, pedagogiky, speciální pedagogiky a sociologie, dívají se na ni jednotliví odborníci z různých úhlů a v souvislosti s tím také bilingvismus různě definují.

Nejjednodušší, nicméně nepřesnou definicí bilingvismu je konstatování, že se jedná o schopnost ovládat dva jazyky.

V kontextu Českých škol bez hranic lze nabídnout definici „ideálního bilingvismu“, tedy cíle, kam všichni zúčastnění, především tedy rodiče a pedagogové, ruku v ruce směřují.

Bilingvní jedinec je ten, který ovládá dva jazyky na stejné úrovni - rodilého mluvčího, identifikuje se s kulturním a sociálním kontextem obou jazyků a je rodilými mluvčími takto identifikován, oba jazyky pravidelně (denně) používá.

Ve skutečnosti by se dalo ale spíše říct, že bilingvní osoba, v našem případě dítě, je ta, která má pevné základy v obou jazycích, a ty jí umožňují v případě potřeby na metu „ideálního bilingvismu“ dosáhnout. V běžném životě totiž jeden z jazyků vždy alespoň částečně převládá, nicméně, změní-li se např. životní situace, je bilingvní jedinec schopný po méně používaném jazyce sáhnout a začít v něm „žít.“

Příkladem může být česko-německá rodina (otec Čech, matka Němka), žijící v České republice, se dvěma syny. V průběhu dětství a mládí u obou chlapců převládala čeština – jazyk školy, kamarádů, české rodiny. Němčinu používali především v konverzaci s matkou, německými prarodiči a širším příbuzenstvem, v domácím prostředí si také německy četli, zpívali, dívali se v němčině na pohádky a filmy. Jazyk jako takový, především gramatiku, se pak ale učili až v české škole, během klasické jazykové výuky. V dospělosti jeden ze synů odešel studovat na vysokou školu do Německa, kde si v počáteční fázi musel doplnit odbornou slovní zásobu, nicméně jeho němčina se velice rychle dostala na úroveň rodilých mluvčích a tak, díky nové životní situaci, ale především též díky systematické rodinné přípravě během dětství, se znalost němčiny vyrovnala té české.

V Českých školách bez hranic usilujeme, v součinnosti s rodiči a jejich dvoujazyčnou domácí výchovou, o znalost češtiny na úrovni vrstevníků vyrůstajících v České republice.

Převážná většina, až 95% našich žáků, vyrůstá v bilingvních manželstvích, ve kterých se přirozeně učí dvěma nebo více jazykům. Druhou skupinu tvoří žáci, jejichž oba rodiče jsou Češi a celá rodina žije dlouhodobě nebo trvale v zahraničí. Nicméně i tyto děti vyrůstají ve dvoujazyčném prostředí, druhému jazyku se učí ve škole a během mimoškolních aktivit, s kamarády a prostřednictvím médií.

Tyto dvě skupiny mají mnoho společného, ač by se mohlo zdát, že čistě česká rodina má, co se udržení a rozvoje češtiny týče, velkou výhodu oproti smíšeným manželstvím. To je nepochybně pravda, startovní pozice je lepší. Nicméně i v českých manželstvích je potřeba systematického přístupu, metodického respektování pravidel a především velice podobné práce jako v rodinách smíšených, aby se domácí čeština v zahraničním prostředí neomezila jen na chudý jazyk – tzv. „kuchyňskou“ češtinu.

Svědectví (český pár, dvě dcery, dlouhodobý pobyt v zahraničí, dívky v cizině vyrostly od svých dvou let, dnes tam již ukončily vysokoškolská studia): ..."Děti začaly chodit do mateřské školky, my jsme měli radost z každého nového francouzského slovíčka, které se naučily, a naivně jsme si mysleli, že prioritou je naučit se jazyk nové země – vždyť přece česky nikdy nezapomenou! Nikdy jsme si nemysleli, že zůstaneme v cizině tak dlouho a budeme řešit problém, jak dětem udržet mateřský jazyk jejich rodičů."

Ani smíšené, dvoujazyčné manželství, ale ani monolingvní rodina pobývajících dlouhodobě v zahraničí nejsou samy o sobě zárukou kvalitní bilingvní výchovy.

Dvoujazyčná výchova není jednoduchý proces, její realizaci provází řada překážek. Mezi ty největší patří nesystematický přístup rodičů. Ten má řadu objektivních a pochopitelných příčin: jeden z partnerů česky nerozumí a není v jeho silách se jazyk naučit – cítí se tedy vyřazen z rodinné konverzace; znalost češtiny se nejeví jako důležitá – česky na světě mluví jen malý počet lidí; čeština se může nacházet v konkurenci s dalšími zdánlivě užitečnějšími a důležitějšími mimoškolními aktivitami (sport, cizí jazyky...). Problémem může být i stud česky mluvícího rodiče používat češtinu na veřejnosti, případně v nečesky mluvící partnerově rodině.

Klíčem k úspěšné předškolní bilingvní výchově, na kterou pak navazuje školní výuka daného jazyka, je nicméně právě neměnný systematický přístup. Je na rodiči, aby se rozhodl, jaký postup zvolí. Ten by pak měl striktně a s přesvědčením respektovat. Pokud budou základní pravidla zachována, například jeden jazyk = jeden rodič, dítě nebude celý proces vnímat negativně a ani jej nebude zatěžovat. Hluboké přesvědčení rodiče o důležitosti a přínosu dvoujazyčné výchovy zamezí pochybnostem dítěte o správnosti a významu tohoto snažení. Promyšlený řád mu umožní věc zcela přirozeně přijímat; umožní mu se vyhnout, případně překonat vlastní váhání a nejistotu.

Ve školním věku pak školy typu ČŠBH rodiče v jejich úsilí provází, obě strany spojují síly k realizaci společného cíle: předání znalosti bohatého českého jazyka, který je dítě schopno aktivně používat v písemné i mluvené podobě.

Učitel hraje v této fázi důležitou roli, nejen jako pedagog. Je na něm, aby s rodiči o dvoujazyčné výchově diskutoval a citlivě je v jejich úsilí vedl; v návaznosti na rodinné prostředí hledal nejvhodnější přístup. Klíčové je též předávání objektivních, vědecky podložených informací o výhodách bilingvismu, překonávání zažitých mýtů o jeho možné škodlivosti.

V současných vědeckých studiích nenacházíme důkaz, že by dvoujazyčná výchova měla negativní vliv na vývoj dítěte, a to ani u těch, které jsou zatíženy jazykovými poruchami. Stejně tak, u dětí s normálním vývojem, nezpůsobuje bilingvní výchova poruchy řeči.

U dvoujazyčných dětí naopak pozorujeme větší schopnost selektivní pozornosti, hluboká znalost dvou jazyků a tím i kultur a kulturních rozdílů je vede k větší toleranci.

Cíle obou táborů – domácího i školního jsou v podstatě stejné. Všichni usilují o rozvíjení slovní zásoby a její aktivní používání. Ve škole i doma je stěžejním prvkem četba. V rámci výuky jsou děti vedeny k pravidelné práci s textem, literárním či odborným (výuka českých reálií).

Projekty „Výtvarníci v československých legiích“, „Literární umělci v československých legiích“, „Osudy Čechů v kontextu dějinných událostí 20. století“ a „Významní cizinci v novodobých dějinách Československa“ do tohoto úsilí výborně zapadají. Žáci prostřednictvím studia předložených dokumentů a díky zamyšlení se nad historickými souvislostmi „prožijí“ osudy lidí, které jsou svým způsobem blízké jejich vlastním příběhům. Stejně jako legionáři nebo další Čechoslováci, kteří prožili část svého života v zahraničí, mají dvě vlasti a v dospělosti budou možná přemýšlet, kam vlastně chtějí patřit, kde žít a proč.

Pracovní listy jsou rozděleny do 3 úrovní: A, B, C; a je na učiteli, jakou obtížnost si pro své žáky zvolí. Výtvarné nebo hudební listy se dají použít již v rámci předškolní výchovy a jsou zároveň možností, jak odlehčenou a kreativní formou uvést, doplnit nebo ukončit analýzu dokumentů. Práci s pracovním listem lze rozdělit do několika výukových hodin nebo soustředit do jednoho projektového dne. Je možné, že na první pohled se i ta nejjednodušší verze bude zdát příliš složitá, a je pravděpodobné, že největší překážkou bude v první fázi nedostatečná slovní zásoba. Není ale třeba se dát hned odradit! Je dobré s žáky zadané úkoly pomalu procházet, vysvětlovat neznámá slova, slovní obraty a neobvyklá slovní spojení; nechat je pracovat ve skupině a umožnit jim sdílení toho, co již znají, dovést je k rozklíčování textu jimi samými. Ve výuce může napomoci i vytvoření vlastního slovníčku předpokládaných neznámých pojmů, které si děti takto v kontextu osvojí. Schopnost texty číst, porozumět jim a v návaznosti i s nimi pracovat se bude zvyšovat s každým zvládnutým úkolem. Systematická práce se souvislým a na sebe logicky navazujícím textem je pro děti vyrůstající ve dvoujazyčném prostředí obzvláště důležitá, příležitost k takové práci se nenaskytuje denně. Záměrné prolínání literárních úryvků se strohými historickými fakty sleduje několik cílů: seznamuje žáky s dějepisnými událostmi, umožňuje jim je pochopit v širším kontextu a z několika úhlů pohledu; zároveň napomáhá rozvíjet jazykovou vybavenost dětí tak, aby se k dané problematice byly schopny vyjádřit plynule ústně i písemně. Postupně nabytá schopnost orientovat se v čím dál složitějších textech napomůže též rozvoji jejich obecných čtenářských dovedností.

Multikulturní tematika, která zpracované výukové materiály prostupuje, umožní žákům se hlouběji zamyslet nad rozmanitostí lidské společnosti a vzájemnou interakcí rozdílných kultur ovlivňující její historický vývoj. Uvědomění si postavení jednotlivých kulturních a etnických skupin v majoritní společnosti a jejich vliv na ni poskytne žákům příležitost analyzovat a lépe pochopit vlastní, „mnohvrstevnou“ identitu.

Zdroje:

<http://www.czso.cz/>

http://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/zaci_s_omj_v_ceskych_skolach_0.pdf

Tej K. Bhatia and William C. Ritchie, "Introduction."The Handbook of Bilingualism. Blackwell, 2006

Bilingualism and testing: A special case of bias. G. Valdes and R. Figueroa. Norwood, NJ: Ablex, 1994.

Bilingual, Francois Grosjean, Harvard University Press

Le défi des enfants bilingues, Barbara Abdelilah – Bauer, La découverte

Dětská řeč a komunikace, Jan Průcha, vydavatelství Grada

© Spolek ČŠBH. Licence CC BY-NC-ND <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>

